

Żbikowski, Andrzej

"Siebenbuergische Staedte.
Forschungen zur staedtebaulichen und
architektonischen Entwicklung von
Handwerksorten zwischen dem 12 und
16 Jahrhundert", Paul Niedermaier,
Bukarest 1979 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 72/4, 791-792

1981

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Paul Niedermaier, *Siebenbuergische Staedte. Forschungen zur staedtebaulichen und architektonischen Entwicklung von Handwerksorten zwischen dem 12 und 16 Jahrhundert*, Kriterion Verlag, Bukarest 1979, s. 320.

W historiografii średniowiecznych dziejów Europy Środkowej specyficzne miejsce zajmuje Siedmiogród. Specyfikę tą tłumaczy się z reguły rolą jaką odegrał on w tej części Europy będąc pomostem łączącym Europę Zachodnią, a szczególnie Austrię i południowe Niemcy z krajami bałkańskimi, Mołdawią i Wołoszczyzną, a później imperium osmańskim. Nie był on jednak wyłącznie pośrednikiem w teje wymianie lecz dzięki wysokiemu poziomowi rozwoju gospodarczego był także znaczącym w skali europejskiej producentem towarów rzemieślniczych eksportowanych głównie na południowy-wschód i artykułów rolnych wysyłanych do Europy Zachodniej. Zaskakująco wysoki jak dla tej części Europy poziom rozwoju gospodarczego jest przyczyną coraz bardziej wzrastającego zainteresowania dziejami Siedmiogrodu. Podsyca je, budząc do dnia dzisiejszego duże emocje skomplikowana struktura etniczna regionu oraz zmieniająca się w ciągu dziejów jego przynależność państwowa.

Jednym z aspektów dziejów społeczno-gospodarczych Siedmiogrodu zajmuje się rozprawa rumuńskiego historyka P. Niedermaiera. Autor w swojej pracy spróbował połączyć w jedną całość wyniki własnych badań analitycznych nad rozwojem przestrzennym i demograficznym oraz architekturą kilku największych miast siedmiogrodzkich z syntetycznym ujęciem zaobserwowanych prawidłowości charakteryzujących sieć urbanistyczną Siedmiogrodu. Praca wydana została w języku niemieckim co ma za zadanie przybliżyć wyniki badań rumuńskiej historiografii czytelnikowi europejskiemu.

Rozprawa dzieli się na wyraźne dwie części. Pierwsza, zatytułowana „Die staedtebauliche Entwicklung siebenbuergischer Staedte” dotyczy przestrzennego i demograficznego rozwoju omawianych miast, druga p.t. „Die architektonische Entwicklung siebenbuergischer Staedte”, poświęcona została wyłącznie ich rozwojowi architektonicznemu. Obie części łączy identyczna struktura formalna wykładu polegająca na połączeniu rozważań metodologicznych z ich realizacją poprzez analizy szczegółowe na wybranym materiale oraz ujęciem syntetycznym opartym na materiale poszerzonym. Część analityczna oparta została na materiale dotyczącym trzech miast: Broos, Muehlbach, Schaessburg. Wnioski syntetyczne wykorzystują ponadto dane dotyczące Kronstadu, Klausenburga, Hermannstadu, Bistritz, Mediasch. Wszystkie te miasta należały w okresie interesującym autora, czyli XII—XVI stulecia, do największych miast Siedmiogrodu. Wyróżniała je między innymi duża ilość uprawianych w nich zawodów, od pięćdziesięciu w Hermannstadt do dwudziestu trzech w Broos (początek XVI wieku), typowy średniowieczny plan zabudowy, potężne umocnienia, istotny udział budowli murowanych oraz stosunkowo wcześnie uzyskane przywileje monarsze i określenie w dokumentach mianem *civitas* (Klausenburg 1316. Schaessburg 1369). Nie bez znaczenia była także stosunkowo bogata dokumentacja źródłowa.

Pierwszą część pracy dotyczącą rozwoju przestrzennego i demograficznego miast siedmiogrodzkich wyróżnia przede wszystkim zastosowana metoda. Została ona oparta na analizie gruntowych dziesiętnastowiecznych planów miast. Wyróżniając podobne do siebie grupy parcel i ustalając hipotetyczną kolejność ich powstania autor stworzył sugestywny obraz stopniowego powiększania obszaru osadniczego. Aby uniknąć pomyłek uwzględniona została specyfika terenu osadniczego, wzajemny stosunek grup parcel do siebie, do budowli publicznych, głównie kościoła parafialnego i klasztorów żebraczych, obwarowań itp. Etapem następnym było określenie datacji kolejnych parcelacji. Punktem odniesienia były tu budowle sakralne i publiczne, których moment powstania określiły źródła pisane. Problem kolejny, rozwój demograficzny osad, oparty został przede wszystkim na szacunkach mających za podstawę liczbę parcel traktowanych jako własność pojedynczej rodziny, korelowanych jednak poprzez informacje źródłowe natury podatkowej, statystycznej, oraz innego rodzaju szacunku np. ustalenie zależności pomiędzy liczbą ludności osady i powierzchnią rozbudowywanego ciągle kościoła parafialnego przy przyjętej wielkości szacunkowej 0,5—1 m² powierzchni na 1 mieszkańca osady. Cała, rygorystycznie przestrzenna procedura badawcza, pozwoliła autorowi wyróżnić kilka

wspólnych dla całego Siedmiogrodu etapów rozwoju osad miejskich. Najstarszym etapem była powstała w XI—XII stuleciu osada przedmiejska (*Vorsiedlung*) licząca od kilku do kilkunastu zagród, położonych w sposób nieuporządkowany w niedużej od siebie odległości. Osada ta niczym nie różniła się od osad wiejskich i liczyła około 100—150 mieszkańców. Etapem następnym i przelomowym dla rozwoju miasta była kolonizacja „gości” (*hospites*) mająca miejsce w końcu XII lub na początku XIII stulecia. Tworzyli oni zwartą grupę, jednakowych pod względem wielkości przylegających do siebie parcel. Kolejne etapy rozwoju przestrzennego miasta polegały na tworzeniu następnych „bloków budowlanych” przez napływające grupy osadnicze. Każda kolejna parcelacja następowała w sposób uporządkowany, systematycznie obejmując tereny leżące w pobliżu pierwszej grupy parcel, wykorzystywane dotychczas głównie jako użytki rolne. Parcelacje te uwzględniały potrzeby gminy miejskiej pozostawiając tereny pod budowle sakralne i komunalne. W XIV wieku zaczęto wznosić mury miejskie, ograniczając tym samym dalsze możliwości rozrostu osad miejskich. Zmiany w strukturze przestrzennej osady mogły następować najwyżej poprzez zagęszczanie parcel, parcelację pustych placów oraz przenoszenie ogrodów poza mury. Ukształtowana w ten sposób w XV stuleciu sieć parcel przetrwała praktycznie bez większych zmian do XIX wieku.

Część druga pracy poświęcona została wydobyciu szczególnych cech architektonicznych osad oraz ustaleniu częstotliwości występowania różnych typów budowli. Celem nadrzędnym było ukazanie potrzeb i materialnych możliwości inwestorów oraz możliwości budowniczych. W równym stopniu dotyczyło to budowli prywatnych jak i publicznych. Cel ten osiągnięty został częściowo poprzez opracowanie odpowiednich diagramów korelacyjnych, dotyczących w praktyce jednak wyłącznie budowli murowanych. Istniejąca dokumentacja oraz istniejące zabytki wpłynęły istotnie na efekty badań. Najlepiej opracowana została problematyka związana z budownictwem sakralnym i komunalnym. Znacznie gorzej wypadła natomiast analiza budownictwa prywatnego. W praktyce dopiero szesnastowieczne szacunki wartości poszczególnych parcel wraz z zabudowaniami, sporządzone w celach podatkowych, dały podstawę dla wyróżnienia poszczególnych typów budowli mieszkalnych. Nieco więcej dały opracowane przez autora szacunki możliwości budowlanych ekip murarskich (rocznie czteroosobowa ekipa — 250 m³ muru). Pozwoliły one na opracowanie wskaźników hipotetycznego przyrostu budowli murowanych.

A. Ż.

Krystyna Kamińska, *Sądownictwo miasta Torunia do połowy XVII wieku na tle ustroju sądów niektórych miast Niemiec i Polski*, Toruńskie Towarzystwo Naukowe „*Studia Iuridica*” t. XVI, z. 2. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa-Poznań-Toruń 1980, s. 188.

Monografia poświęcona jest ustrojowi sądów toruńskich od lokacji miasta (1233) do połowy XVII w., kiedy, jak podkreśla autorka, ustrój miasta ukształtował się w formie ostatecznej. K. Kamińska przedstawiła rodzaje sądów, ich organizację, zasady działania, formy współpracy, obsadę personalną.

Na uwagę zasługuje bogata podstawa źródłowa, w poważnej części pochodząca ze zbiorów toruńskiego WAP i AGAD. Są to po pierwsze źródła normatywne: przywileje lokacyjne, „*Reformatio*” Zygmunta Starego, wilkierze, ordynacje dla ław, formuły przysięg urzędniczych, artykuły sądu wetowego. Postanowieniom aktów normatywnych poświęcony jest rozdział II pracy (s. 57—67). Odmienną kategorią źródeł są wytwory rady miejskiej i sądów miejskich: księgi radzieckie, ławnicze, spisy władz, protokoły sądu wetowego. Na ich podstawie napisane zostały rozdziały III—V. W rozdziale III (s. 69—103) przedstawiono poszczególne organy sądowe, ich kompetencje, organizację, zasady działania (sąd rady, ławy, zwyczajny, nadzwyczajny, wetowy, sądy jednoosobowe). Interesujący jest podrozdział o współpracy sądów miejskich Torunia z innymi sądami. Ważny jest rozdział IV (s. 105—120) o sędzi